

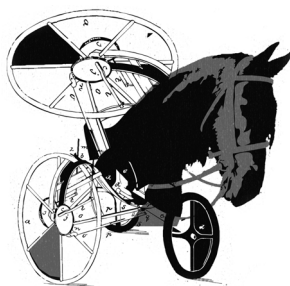
XENOPHÓN

A LOVAGLÁS MŰVÉSZETE

Xenophón görög történetíró Athénban született 430-ban, és Korinthosban hunyt el 354-ben. Szókratész tanítványa volt, akinek alakját visszaemlékezéseiben örökölte meg. Művei között történeti munkák mellett (Anabaszisz, A lakedaimoniak állama, Kürosz neveltetése) vannak gazdasági tárgyú értekezések, amilyen A vadászatról és A lovaglásról szóló.

Ez utóbbi Nemes Júlia fordításában és gazdag magyarra fordító jegyzeteivel 2006-ban jelent meg magyarul az Akadémiai Kiadó gondozásában. A viszonylag rövid terjedelmű szöveg szakszerű leírását adja a lovak tenyésztésével és a lovaglással kapcsolatos ismereteknek. Alább az értekezés első része és befejezése olvasható.

(H. A.)

Bevezetés

■ 1.1. Mivel a sors jóvoltából régóta lovagolok, s ezért azt hiszem, jártas vagyok a lótarásban, szeretném bemutatni ifjabb barátaimnak is, hogy véleményem szerint hogyan bánhatnak leghelyesebben lovaikkal. A lovaglás művészetéről ugyan írt már könyvet Simón is (aki egyébként az athéni Eleusinionban található bronzlovat állíttatta, és talapzatára felvésette a saját tetteit), ennek ellenére én mégsem hagyom ki művemből mindazt, amit nála helyesnek találtam, sőt így még szívesebben fogom továbbadni barátaimnak abban a meggyőződésben, hogy véleményem hitelesebb, mert gyakorlott lovas létére Simón is egyetértett velem; ha valamit esetleg nem említett, azt majd én megpróbálom ismertetni.

A lóidomításnál egy ifjú számára sokkal fontosabb, ha a saját erőnlétével foglalkozik, és ha már vannak ismeretei a lovaglás művészetéről, lovagoljon minél többet...

A fordítás E. C. Marchant Xenophontis opera omnia V. (Oxford–London, 1925) alapján készült.

JK
2011/10

A ló külleme és kiválasztása

■ Mindenekelőtt arról fogok szólni, miképpen kerülhetjük el legbiztosabban, hogy a ló vásárlása során becsapjanak. Nos, a még be nem lovagolt csikónak nyilvánvalóan a küllemét kell megvizsgálnunk, a vérmérsékletére ugyanis nincs egyértelmű bizonyíték, ha egyszer még sosem ültek fel rá.

1.2. Mármost ami a testrészeit illeti, véleményem szerint először a lábait kell szemügyre vennünk. Mert ahogy a háznak sincs semmi haszna, és hiába gyönyörű a teteje, ha nem megfelelő az alapozása, úgy a katonaló is hasznavehetetlen, és hiába kiváló minden egyéb szempontból, ha rossz a lába, hiszen emiatt egyetlen erénye sem érvényesülhet.

1.3. A láb vizsgálatánál először a patát vegyük szemügyre, mert a vastag szarufal alkalmasság szempontjából sokkal előnyösebb a vékonynál; továbbá nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a pata talprésze a hegyfalnál és a sarokfalnál homorú-e vagy lapos. A homorú talpú pata ugyanis, az úgynevezett nyírt távol tartja a talajtól, lapos talpú patánál azonban a láb erősebb és lágyabb része egyforma terhelést kap, akárcsak a lúdtalpas embereknél; mikor Simón azt mondja, hogy már a pata dobogásából felismerhető a jó felépítésű láb, igaza van, mert a boltozatos pata a földhöz verődve olyan hangot ad, mint a cintányér.

1.4. Mivel letről kezdtük a vizsgálódást, ezért felfelé haladva fogjuk tárgyalni a többi testrészt. A pata felett és a csüdizület alatt lévő csont ne álljon se túl meredeken, mint a kecskénél, mert túlzott merevségével a lovasnak is kényelmetlenséget okoz, valamint a gyulladásra is hajlamosabb az ilyen láb; de túl ferde se legyen a csont elhelyezkedése, mert így kidörzsölődhet és megsérülhet a csüdizület, ha a ló rögs vagy köves talajon jár.

1.5. A szár csontja legyen vastag, hiszen ez a test tartóoszlopa, vastagságát azonban ne erek vagy izmok adják; máskülönben, valahányszor kemény talajon lovagolunk, a vér óhatatlanul ide áramlik, visszerek alakulnak ki, a láb megdagad, a bőr pedig megereszkedik. A bőr megereszkedésével gyakran a ló ina is kijön, márpedig ez rendszerint sántasághoz vezet.

1.6. Mármost ha a csikó a lábtövét járásban könnyedén hajlítja, vélhetően lovaglás során is hajlékony lesz a lába, ugyanis az idő előrehaladtával minden ló egyre könnyebben hajlítja a lábtövét. A hajlékony lábtő pedig méltán számít előnyös tulajdonságnak, mert ennek köszönhetően a ló ritkábban botlik meg, és a lovas számára kevésbé kényelmetlen, mint a merev lábú.

1.7. A lapocka alatti alkar nyilván erősebb és tetszetősebb, ha vastag, akárcsak az ember combja esetében, továbbá a szügyre is igaz, hogy a szélesebb megfelelőbb, akár a megjelenést nézzük, akár az erőt, akár azt, hogy a száruk ne keresztezzék egymást, hanem kellő távolságban legyenek.

1.8. A szügyhöz képest a nyak ne előreálljon, mint a vadkané, hanem ahogy a kakasé, merőlegesen érje el a fejtetőt, az állkapocs szögleténél legyen hajlékony, a fej száraz rész, tehát az állkapocscsontja legyen kicsi. Így kerülhet a nyak a lovas elé, a ló pedig láthatja a talajt a lábai előtt. Ráadásul ellenszegülésre sem lehet módja ebben a testtartásban, bármilyen makacs is: a ló ugyanis nem begörbíti, hanem megfeszíti a nyakát és a fejét, mikor ellenszegülni próbál lovasának.

1.9. Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a szája puha-e mindkét oldalon, vagy esetleg az egyik kemény, mert félpofájúság többnyire akkor alakul ki, ha a ló szájának két oldala nem egyforma. A kint ülő szem éberebbnek tűnik, mint a beesett, emellett az ilyen lónak alighanem a látótere is nagyobb.

1.10. Ami az orrnyílást illeti, a tág a szűknél szabadabb légzést tesz lehetővé, egyszerűs mind elárulja, hogy a ló tüzeesebb vérmérsékletű. Tudniillik mikor a ló egy másik lóra haragszik, vagy gyakorlat során indulatba jön, orrnyílása jobban kitágul.

1.11. A nagyobb fejtető és a kisebb fülek jellegzetesen lószzerűvé teszik a fejet. A magas mar pedig a lovasnak biztosabb ülést, a vállaknak és a testnek szilárdabb ízesülést ad. A széles hátú lovon kényelmesebb ülés esik, mint az éles hátún, és szebb látványt is nyújt.

1.12. A mélyebb és a has felé szélesebb oldal annak jele, hogy a ló biztosabban megülhető, egyszersmind erősebb és többnyire jobb takarmányértékesítő. Minél szélesebb és rövidebb az ágyéka, annál könnyebben emeli meg a ló az elülső és annál könnyebben viszi utánuk a hátulsó részeit. A horpasz is nyilván ekkor a legkisebb, márpedig ha nagy, bizonyos mértékben el is csúfítja, bizonyos mértékben pedig gyengíti a lovat, és ezért az kevésbé tudja magát hordani.

1.13. A far legyen széles és jól izmolt, hogy arányos legyen az oldalakhoz és a szügyhöz képest. Ha ezen részek mindegyike erős, a ló jobb és gyorsabb futó lesz.

1.14. Ha a ló alkarjai közt a farok alatti résznél elég széles a helyköz, úgy a hátulsó lábak között is nagy lesz a távolság, ettől pedig élénkebb, ugyanakkor biztosabb a letérdelése és a ló lovas alatti munkája, egyszerűen mozgása minden szempontból javul. Ezt láthatod az embereknél is: ha valamit fel akarunk venni a földről, mindnyájan inkább terpeszállásban, mintsem zárt lábbal próbálkozunk.

1.15. Nem jó, ha a ló heréje nagy, ezt azonban a csikónál még nem lehet megítélni. Ami a hátulsó lábat illeti, a csánkkal, a lábszárral, a csüdizületekkel és a patával kapcsolatban ugyanazok az elvárásaim, ami az elülső láb esetében.

1.16. Most pedig olyan jellegzetességeket kívánok leírni, melyek alapján elkerülhetjük, hogy a csikó későbbi méretének megítélésében tévedjünk. Ha egy lónak már a születésekor hosszúak a lábai, akkor rendszerint magas lesz. Tudniillik az idő előrehaladtával a négy lábúak végtagjai a végső testméret eléréséig már alig-alig nőnek, a többi testrész pedig a lábakhoz képest megfelelő arányban növekszik.

1.17. Úgy gondolom, hogy a csikó küllemét ezen ismérvek alapján vizsgálva tehetünk szert jó lábú, erős, jól izmolt, szép és megfelelő méretű lóra. Olykor előfordul, hogy némelyik ló felnőtt korára megváltozik, mégis bátran vizsgálhatjuk őket ezen szempontok alapján: sokkal több válik ugyanis közülük alkalmatlanból használhatóvá, mint fordítva.

A belovaglás

■ 2.1. Mármost ami a ló belovaglását illeti, azt hiszem, hogy erről nem szükséges szólanom: a városállamokban ugyanis a vagyoni helyzetük révén leginkább arra alkalmasakat, illetve a városállam irányításának tevékeny részeseit rendelik lovas szolgálatra. A lóidomításnál egy ifjú számára sokkal fontosabb, ha a saját erőnlétével foglalkozik, és ha már vannak ismeretei a lovaglás művészetéről, lovagoljon minél többet; egy idősebb ember esetében pedig helyesebb, ha belovaglás helyett inkább saját házanépével, barátaival, politikával és hadügyekkel tölti az idejét.

2.2. Aki a belovaglással kapcsolatban hozzám hasonlóan gondolkodik, csikóját nyilvánvalóan képeztetni fogja. De a csikót is csak úgy szabad kiképzésre engednünk, mint ahogy a gyereket szakmára tanítatjuk: szerződésben rögzítve, hogy mit kell tudnia, mikor visszakapjuk. Ezek a kikötések ugyanis emlékeztetni fogják a belovaglót arra, hogy mire kell ügyelnie, ha meg kívánja kapni a fizetségét.

2.3. Mindenesetre vigyázzunk, hogy szelíd, könnyen kezelhető és emberszerető csikó kerüljön a belovagló elé. Az ilyen magatartás ugyanis már többnyire otthon, a lovasz segítségével is elérhető, ha el tudja érni a csikónál, hogy az éhséget, szomjúságot és a böglyök csípéseit az egvedüléssel, az evést, az ivást és a fájdalomtól való megszabadulást viszont az ember jelenlétével társítsa magában. Ha ez sikerül, biz-

tos, hogy a csikó nem egyszerűen szeretni fogja az embert, hanem valósággal vágyódni fog utána.

2.4. Érintenünk is azokon a testtájakon kell a lovat, ahol leginkább kellemes neki a simogatás, ezek egyrészt a szőrrel dúsan borított részek, másrészt az a terület, melyet a ló kevésbé tud védeni, ha valami támadás éri.

2.5. A lovászt utasítsuk, hogy a csikót tömegben is vezesse, szoktassa hozzá mindefféle látványhoz és zajhoz. Ha a csikó az ilyesmitől fél, nem szabad haragudnunk, hanem nyugtatgatva kell megmutatnunk neki, hogy nincs semmi baj. A csikóneveléssel kapcsolatban, azt hiszem, egy átlagember számára elég tennivalót említettem. [...]

A ló feligazítása

■ 10.1. Ha azt akarjuk, hogy harci lovunk lovaglás közben előkelőbb és pompásabb látványt nyújtson, tartózkodjunk attól, hogy a zablával állandóan rángassuk a száját, vagy sarkantyúzzuk és ostorozzuk, noha sokan úgy vélekednek, hogy így feligazítják a lovakat. Tévedés – aki ilyesmit tesz, éppen az ellenkezőjét éri el.

10.2. A zabla felfelé rángatásától ugyanis a ló ahelyett, hogy előrenézne, csupán rosszabbul lát, a sarkantyúsúrúrástól és pálcázástól pedig úgy megijed, hogy összevarodik és elveszíti biztonságérzetét. Ez jellemző a lóra, amelyik szenved a lovaglástól és feladatait csúnyán, nem pedig szépen végzi.

10.3. Ha viszont arra tanítjuk a lovat, hogy a lovas alatt laza szárcapcsolattal menjen előre, és nyakát tarkóban meghajlítva emelje felfelé, olyasmit kérünk tőle, amit maga is szívesen és büszkén tesz.

10.4. Hogy mindezt élvezi, a következő dolog is bizonyítja: amikor a ló magától vesz fel valamilyen testtartást a többi ló – különösen kancák között, akkor többnyire föligazodik tarkóban meghajlított nyakával, lábait könnyedén emeli, a farkát pedig magasra tartja.

10.5. Ha tehát olyan testtartásra készítjük a lovat, amit maga is szívesen vesz fel, mikor tetszeni akar, örömet ébresztünk benne a lovaglás iránt, és az állat nagyszerű, tüzes és vonzó látványt fog nyújtani. Most pedig megpróbálom kifejteni, hogy szerintem hogyan érhetjük el mindezt.

Zablafajták

■ 10.6. Első szabály: legalább két zablánc legyen. Ezek közül az egyik legyen sima, megfelelő méretű korongokkal, a másik pedig súlyos, keskeny korongokkal. Utóbbin legyenek éles tüskéjű sündisznók, hogy ha a ló megfogja a zablát, kellemetlen érdessége miatt elengedje; így amikor sima zablárra cseréljük, örülni fog a cserének, és amit a durva zablával megtanult, a simával örömet fogja végrehajtani.

10.7. Amennyiben a sima zablárra ügyet sem vet, és egyszerűen belefekszik, akkor tegyük föl a nagy korongokat, hogy tátozásra kényszerülve elengedje a zablát. Elkészíthetjük a durva zablákat szorítóra és feszítőre is.

10.8. De kivétel nélkül mindegyik zablafajta csuklós legyen. Ha ugyanis egy zabla merev, a ló bárhol is ragadja meg, az egészet odafogja a szájához, ahogy a nyársat is egészében emeljük fel, bárhol fogjuk meg.

10.9. A másik fajta viszont olyan, mint a lánc: mert a lánc egyik végét megragadva csak a kézbe fogott szemeket tartjuk mozdulatlanul, míg a többi ezektől függetlenül mozog; így a ló, miközben folyton a „menekülő” részt vadássza, elengedi a zablát: ezért is illesztenek a szájvasak közé kis karikákat, hogy nyelvvel és fogaival ezeket üldözve elfelejtse megfogni a vasat.

10.10. Ha esetleg valaki nem tudná, milyen a hajlékony zabla, és milyen a merev, rögtön elmagyarázom. Hajlékony a zabla, ha a szájvasak illesztése széles és sima, így azok könnyen elmozdulnak egymáson; általában pedig annál hajlékonyabbak a szájvasak körüli részek, minél szélesebb nyílásúak és lazábbak.

10.11. Ha a zabla egyes tagjai nehezen mozdulnak el egymáson, és illeszkedésük nehézkes, merev a zabla. De bármilyen is a zabla, ugyanazt a hatást kell elérnünk vele, ha olyan lovat akarunk, amelyet fentebb ismertettem.

10.12. A ló száját nem szabad olyan erősen húzni, hogy rángatni kezdje a fejét, de olyan finoman sem, hogy meg se érezze. Ha a zabla megmozdítása után felemeli a nyakát, rögtön engedni kell a száron; és különben is – nem győzöm hangsúlyozni –, ha szépen engedelmeskedik, meg kell jutalmazni.

10.13. Mihelyt megérezzük, hogy a ló élvezi a magas nyaktartást és az ellazulást, semmilyen megerőltető munkára ne kényszerítsük; ellenkezőleg, veregessük meg, mert szívesen megy a lovas alatt; ettől támad leginkább önbizalma a nagyobb iramú haladásra.

10.14. A ló különben is a sebes vágóban leli örömét; ezt bizonyítja, hogy elszabadulás esetén a ló nem lépésben halad, hanem vágtazik. Természetéből adódóan élvezi ezt a mozgást, hacsak nem kényszerítjük a kelleténél hosszabb vágóra; persze mindennel így van, a megfelelő mérték túllépése embernek, állatnak egyaránt káros.

10.15. Ha lovunk eljut odáig, hogy feligazodva menjen alattunk, minden biztonnal már ahhoz is hozzászokott, hogy akár már a lovaglás elején fordulatból, sebes iramban meginduljon. Ha az így kiképzett lovunkat túlzottan visszafogjuk a zablával, és ezzel egy időben még előre is hajtjuk, akkor, mivel a zabla visszafogja, az előrehajtó segítség pedig indulásra készíti, a ló előreveti szügyét, és haragosan, minden könnyedség nélkül felfelé emelgeti a lábait, a ló ugyanis, ha fájdalmat érez, mereven mozgatja őket.

10.16. Ha az így felélénkült állatnak szarát adunk, a zabla lazasága miatt a ló szinte úgy érzi, szabadjára engedték, és feligazodva, könnyed lábakkal, büszkén lépked, ugyanaz a délcegség jellemzi, amit a többi lóval szemben szokott mutatni.

10.17. Az ilyen lovat szokták a szemlélődők nemesnek, jó munkakedvűnek, jól belovagoltnak, bátornak és szilajnak, egyszersmind jókedvűnek és tüzesnek nevezni. Nos, ha valaki ilyesmire vágyik, kövesse fenti tanácsaimat.

A ló idomítása a magasiskoláig

■ 11.1. Ha valaki azt szeretné, hogy a lova díszmenetbe illő, büszke fejtartású, ragyogó külsejű legyen, meg kell mondanom, ezt nem lehet minden lóból kihozni, hiszen a nemes vérmérséklet és az egészséges test elengedhetetlen előfeltétel.

11.2. Mindenesetre nem igaz, amit egyesek gondolnak, nevezetesen, hogy a könnyed lábú ló a testét is jól tudja emelni. Inkább az a ló tud a hátulsó lábával előre, maga alá lépni, amelyiknek az ágyéka rugalmas, rövid és erős; ágyékon pedig nem a fark körüli részeket értem, hanem az oldalai és a csípője közötti területet a vékonya körül.

11.3. Nos, ha a zablával visszatartjuk a lovat, mikor hátulsó lábával messze az elülsők nyoma elé lép, akkor az állat meghajlítja hátulsó lábait a csánkánál, és felemeli teste elülső részét, és pedig úgy, hogy aki szemben áll vele, láthatja a hasát és a szeméremtájékat. Amikor ezt teszi, adjunk neki szarát, hogy a szemlélő úgy lássa, a ló önként vette fel legszebb tartását.

11.4. Egyesek ezt úgy próbálják megtanítani a lónak, hogy csánkja alatt ütik a lovaglópálcával, vagy megkérik valakit, hogy mellettük fusson, és csapkodja a lovat a lábszárai alatt.

11.5. Én azonban, ahogy mindig is mondtam, a legjobb oktatási módszernek tartom, ha a ló a lovas akaratának teljesítéséért cserébe minden alkalommal kap valami könnyítést lovasától.

11.6. Mert amit a ló kényszerből tesz – ahogy Simón is mondja –, azt nem is igazán érti, és nem is csinálja szépen. Olyan ez, mintha egy táncost ösztökével bökdösnénk, és így tanítanánk az ütemes mozgásra. Mert ember is és ló is gyakrabban hibázik, mint szépen dolgozik, ha így bánnak vele. El kell érniünk, hogy a ló a segítségekre mindent önként mutasson be a legszebben és a legpompásabban.

11.7. Ha jól megizzasztjuk, mikor kelletlenül megy alattunk, de gyorsan leszállunk róla és lekantározzuk, ha szépen feligazodik, tartsuk észben, hogy akkor önként is el fog jutni a feligazodásig.

11.8. A festményeken az isteneket és hérószokat ilyen tartású lovakon szokás ábrázolni, de ilyen lovon – ha tudunk bánni vele – az ember is nagyszerű benyomást kelt.

11.9. A feligazodott ló oly szép, oly bámulatosan ragyogó, hogy látványa öreget és fiatalat egyaránt rabul ejt, mert ha egy ló így sugárzik, nincs ember, aki be tudna telni a nézésével, vagy el tudna szakadni tőle.

11.10. Ha valaki történetesen ilyen lóval kap századosi vagy lovasparancsnoki megbízatást, kötelessége arra törekedni, hogy ne csak maga, hanem egész legénysége pompás látványt nyújtson.

11.11. Nos, ha az élen haladó lovas tökéletesen feligazítja lovát (minthogy az ilyen lovakat dicsérik leginkább), és az a lehető legszűkebb keretben, a lehető legrövidebben üget, akkor a többi ló nyilván csak lépésben tudja követni. Csakhogy az ilyen látványban egy fikarcnyi szépség sincs!

11.12. Ha viszont lovát nem túl gyorsan, de nem is túl lassan, hanem abban az iramban hajtja, amelyben a lovak leginkább élénkek és jókedvűek – ha tehát így vezetjük –, akkor a paták egyszerre dobbannak, a lovak egyszerre nyerítenek és horkantanak, így nemcsak a vezér, hanem egész legénysége is fenséges látványt fog nyújtani.

11.13. Tehát elmondhatjuk, ha valaki helyes elvek szerint vásárol lovat, teherbírónak nevelem, a hadgyakorlatok, bemutatók és katonai lovasversenyek alkalmával helyesen lovagolja, akkor – ha az istenség is úgy akarja – biztosan növelni fogja lovát értékét, híresen jó lovai lesznek, sőt maga is jó lovas hírében fog állni.

A lovas védekező és támadó fegyverzete

■ 12.1. Végezetül még arra szeretnék kitérni, hogyan kell felfegyverkeznie annak, akit lovasszolgálatra osztanak be. Mindenekelőtt fontosnak tartom, hogy a mellvértjét testére szabassa, mert ha valóban rá van öntve, akkor egész teste hordozza, ha viszont bő, akkor csak a vállai tartják, a szűk mellvért pedig bilincs, és nem vértzet.

12.2. Mivel nyakunk is sebezhető, egy a mellvérthez csatlakozó nyak formájú vérttel ezt a testrészt is védenünk kell. Ha megfelelően van elkészítve a nyakvért, díszítő szerepe mellett a lovas fejét szükség esetén az orráig fedi.

12.3. A legerősebb és legjobb sisakokat szerintem Boiótiában készítik, mert ezek úgy védik a mellvérttől már nem fedett részeket, hogy nem akadályozzák a látást. A mellvértet úgy készítsék el, hogy se az ülést, se az előrehajlást ne akadályozza.

12.4. Hasunk, lágyékunk és környező testrészeink körül legyenek kellő számban olyan nyúlványok, melyek megvédik tagjainkat a hajítófegyverektől.

12.5. Mivel a bal kéz sérülése esetén megbénul a lovas, javasolom az erre feltalált vért, az úgynevezett „kar” használatát. Ez ugyanis befedi az állat, a kart, a könyököt és a szárát tartó ujjakat, emellett ki lehet nyújtani, és be lehet hajlítani, sőt még a mellvérttől fedetlen hónaljunk alatti területet is védi.

12.6. Jobb karunkat viszont gerelyvetés és a kardcsapások közben is fel kell emelnünk, ezért a mellvértnek azt a részét, amely ezt meggátolná, el kell távolítani. Pótlásul nyúlványokat kell e mellvért eresztékéhez illeszteni, hogy ezek a kar felemelésekor, a mozdulatot követve szabályosan szétterüljenek, a kar leengedésekor pedig összezáródjanak.

12.7. Ami az alkart illeti, a lábvértszerűen, külön felhelyezett páncél jobb, mint a mellvérttel összeillesztett. A jobb kar felemelésekor a vért mentén védtelessé váló testtáját pedig bőrrel vagy fémmel kell fedni, különben a legfontosabb hely védtelessé marad.

12.8. Mivel a lovas komoly veszélybe kerül, ha lovával történik valami, ezért a lovat is el kell látni fej-, szügy-, illetve oldalvérttel. Utóbbi egyben a lovas combvértjéül is szolgál. A ló valamennyi testtája közül leginkább a vékonyát kell védeni, mert ezen a ponton halálosan sebezhető és igen gyenge; a lótarakóval azonban megvédhetjük.

12.9. A nyeregpárnát is úgy varrassuk, hogy a lovas a lehető legbiztonságosabban üljön benne, de a ló hátát se törje fel. Így lehet felvértezni lovast és lovat egyaránt.

12.10. A lábszárak és a lábfejek persze kilógnak a combpáncél alól, de a megfelelő, erős bőrből készült csizma viselése védelmet nyújthat. Így egyszerre lesz lábszárvédőnk és lábbelink.

12.11. Nos, az istenek segedelmével ez a védőfegyverzet megóvhat a sebesüléstől. Az ellenség kaszabolására inkább a szablyát ajánlom, mint a kardot. A lovas ugyanis magassági fölényéből adódóan jobban tud vágni a szablyával, mint szűrni a karddal.

12.12. A gyenge és nehezen hordozható, nádból készített dárda helyett inkább két somfa gerelyt javasolok. Kellő gyakorlattal az egyiket el tudjuk hajítani, a másikat pedig szembe, oldalra és hátrafelé is tudjuk használni, ráadásul ez a fegyver erősebb a dárdánál, és könnyebb hordozni is.

12.13. Javasolom, hogy a gerelyt hajítsuk el, amint lőtávolon belülre érünk, így ugyanis több időnk marad megfordulni és a másik gerelyt megragadni. Röviden ismertetem, hogyan vethetjük el a gerelyt a legnagyobb erővel a legmesszebbre: bal oldalunkat vessük előre, a jobbat pedig húzzuk hátra, combból emelkedjünk fel a lovon, és így, kissé felfelé tartva hajítsuk el a gerelyt. A legnagyobb erővel és távolságra, ugyanakkor pontosan akkor száll majd a gerely, ha hegye mindvégig a cél felé néz.

12.14. Ennyi a közembernek szánt javaslat, tudnivaló és gyakorlati tanács. A lovasparancsnoktól elvárt elméleti és gyakorlati ismeretekről egy másik könyvben írok.

Nemes Júlia fordítása